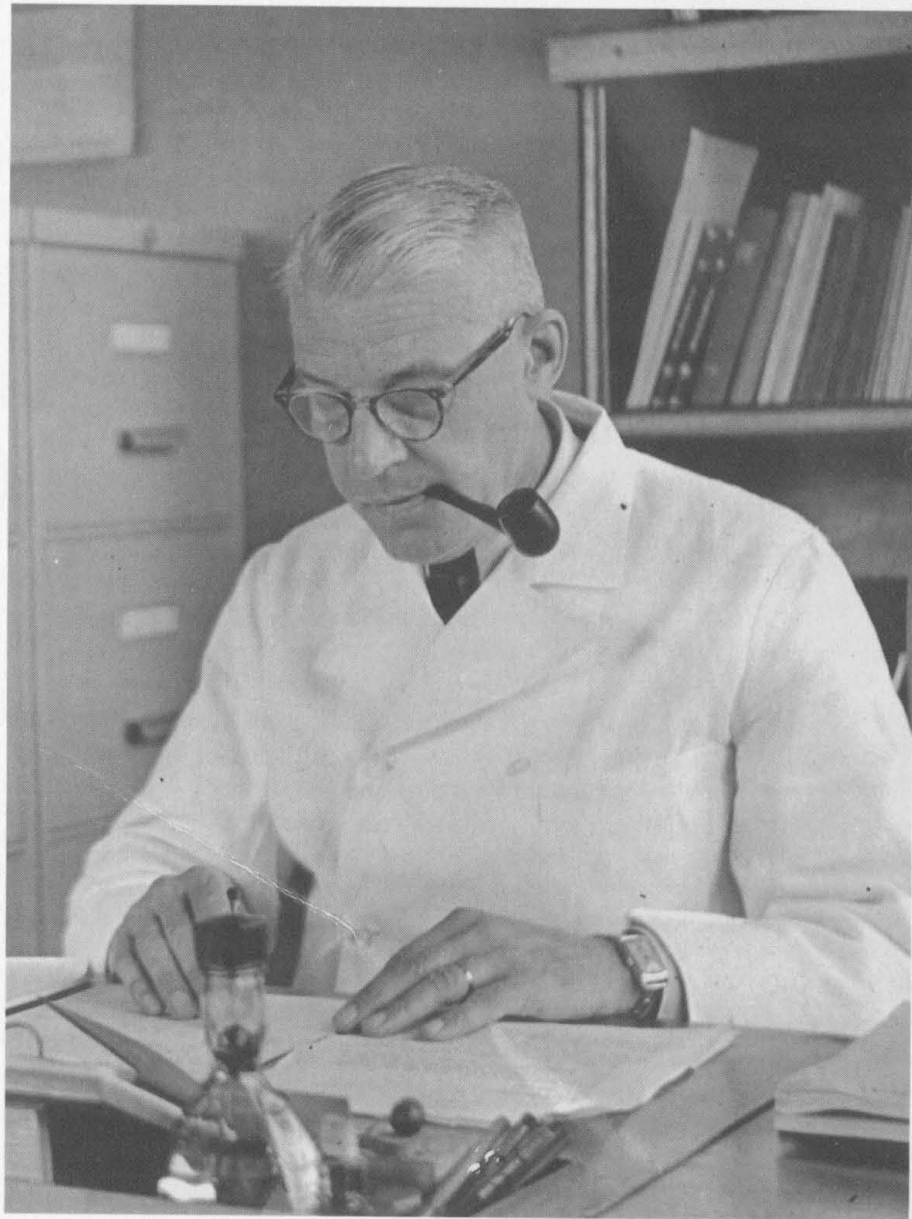

Citation:

J. Doorenbos, Levensbericht S.J. Wellensiek, in:
Jaarboek, 1991, Amsterdam, pp. 178-184

Susan Jacobus Wellensiek

Susan Jacobus Wellensiek

8 maart 1899 – 29 maart 1990

Susan Jacobus Wellensiek werd te Amsterdam geboren als jongste van een groot gezin. Zijn vader had een fouragehandel. Een studie te Wageningen lag dan ook niet in de lijn en was aanvankelijk ook niet de bedoeling. De jonge Wellensiek wilde kinderarts worden. Die studie was echter te lang voor de beperkte financiële mogelijkheden; bovendien zou hij te Amsterdam moeten blijven wonen bij het ouderlijk gezin, waar hij weg wilde. Omdat hij onder de indruk was gekomen van het werk van de Nederlandse Heide Mij. koos hij voor de landbouw en voor Wageningen. Zijn ouders hadden bedenkingen, maar legden zich tenslotte bij deze keuze neer.

De Rijks Hoogere Land-, Tuin- en Boschbouwschool stond in 1917 op het punt in een Landbouwhogeschool te worden omgezet; Wellensiek maakte als eerstejaarsstudent de feestelijke opening mee. Op de HBS was hij een recalitrante leerling geweest die een jaar doubleerde en met de hakken over de sloot zijn eind-examen haalde. In Wageningen zette hij zich echter geheel in, niet alleen omdat de krappe financiën hem hiertoe dwongen, maar ook omdat de studie hem van de aanvang af boeide.

Hij kwam op het idee Nederlandse landbouw te gaan studeren, maar koos na de propaedeuse de richting tuinbouwplantenteelt. De docent van wie Wellensiek zijn leven lang is blijven getuigen dat hij meer dan wie dan ook aan zijn vorming tot wetenschappelijk onderzoeker heeft bijgedragen was E. Giltay, hoogleraar in de algemene plantkunde. Giltay was tot in het excentrieke toe systematisch en exact en daardoor voor de meeste studenten slechts een bron van anecdotes. Wellensiek vond echter in hem de ideale leermeester. Giltay was het ook die Wellensieks interesse voor genetica wekte en daarmee de basis legde voor diens eerste wetenschappelijke publikatie, over draadloosheid bij bonen (1922).

Wellensieks inzet bleef niet zonder succes. Hij legde alle examens met lof af en behaalde in 1922 het diploma landbouwkundig ingenieur. In hetzelfde jaar veroverde hij de gouden medaille die de Senaat van de Landbouwhogeschool had uitgelooft voor 'een kritisch literatuuroverzicht van de erfelijkheidsverschijnselen bij het geslacht *Phaseolus* of het geslacht *Pisum* (naar keuze) aangevuld door eigen onderzoekingen'. Wellensiek had zijn werk ingezonden onder het motto 'Nous ne cherchons jamais les choses, mais la recherche des choses', een woord van Pascal dat hij ook nog in een rede uit 1970 zou citeren. Zijn verhandeling werd in 1925 als 'A genetic monograph on *Pisum*' in het tijdschrift *Genetica* gepubliceerd.

Hoewel het duidelijk geweest moet zijn dat er een uitzonderlijk begaafd ingenieur was afgestudeerd, bleek door de slechte conjunctuur geen passende betrekking voor hem te vinden. Zijn hoogleraar A.M. Sprenger bezorgde hem toen een baan-

tje als knecht bij de proefvelden voor 24 gulden per week. Een half jaar later bood H.M. Quanjier, hoogleraar in het plantkundig deel van de planteziektenkunde, hem de mogelijkheid tot promoveren. Wellensiek nam deze taak met voortvarendheid ter hand en verdedigde reeds tweeënhalf jaar later zijn proefschrift 'Een onderzoek naar de factoren die ontijdige knolvorming bij vroege aardappelen bepalen'. Zijn doctorsgraad behaalde hij met lof.

Na zijn promotie bleef Wellensiek aan het Laboratorium voor Mycologie en Aardappelonderzoek werken; het was trouwens de voorwaarde voor zijn aanstelling geweest. Hij publiceerde voornamelijk over aardappelziekten; nog talrijker waren echter zijn artikelen over de genetica van erwten. In 1926 wist hij een fellowship van de Rockefeller Foundation te verwerven om een jaar te St. Paul, Minnesota te werken in het laboratorium van E.C. Stakman, een eminent geleerde die grote invloed op Wellensiek heeft gehad.

Na zijn terugkomst in 1927 werd Nederland hem gaandeweg wat eng. Hij solliciteerde daarom naar Nederlands-Indië. Hierbij speelde ook een rol dat hij daar een hoog salaris zou verdienen, want hij wilde eindelijk wel eens van zijn studieschulden af. Hij vertrok in 1930 als fytopatholoog, maar werkte gedurende zijn acht jaren aan het Proefstation West-Java voornamelijk aan de selectie van thee. Vooral zijn vier publikaties onder de titel 'Researches on quantitative tea-selection' trokken de aandacht. Voorts ontwikkelde hij betere methodes voor de vegetatieve vermeerdering van thee en legde hij de basis voor de selectie van cacao. Wellicht miste hij in Indië zijn geliefde erwten (hij bleef er af en toe een artikel aan wijden), maar overigens beviel het hem er uitstekend.

Inmiddels was zich echter in zijn leven een ramp aan het voltrekken. Zijn vrouw, met wie hij in 1923 in het huwelijk was getreden, raakte sinds 1930 in toenemende mate psychisch gestoord. De reis om de wereld die het echtpaar in 1927 maakte werd mede benut om psychiatrische specialisten te raadplegen. Toen deze geen genezing in het vooruitzicht konden stellen, besloot Wellensiek zijn betrekking te Buitenzorg op te geven en te repatriëren. Een gunstige invloed op zijn vrouw heeft dit helaas niet gehad: haar toestand bleef verergeren. Allen die het gezin Wellensiek in deze tragische situatie hebben meegemaakt, zijn diep onder de indruk geraakt van de wijze waarop hij zich staande wist te houden. Zijn groot verantwoordelijkheidsgevoel liet hem niet toe de zorg voor zijn vrouw aan anderen over te laten. Ook al adviseerden medici het tegendeel, hij hield haar bij zich, tot het in 1953 beslist niet meer kon en zij moest worden opgenomen in een gesloten psychiatrische inrichting, die zij niet meer heeft verlaten. Het tekent Wellensiek's wilskracht en ijzeren zelfdiscipline dat hij onder de enorme druk niet alleen bleef doorwerken, maar zijn wetenschappelijke produktie op een constant hoog peil wist te handhaven.

In 1938 keerde hij terug naar Wageningen en de Landbouwhogeschool. De volgende acht jaar was hij hier verbonden aan het Instituut voor Plantenveredeling, dat toen onder leiding stond van C. Broekema. Deze antwoordde op Wellensieks vraag wat de werkuren waren: 'Wij werken vierentwintig uur per dag, welke daarvan je op het instituut aanwezig wil zijn laat ik aan jezelf over'. Wellensiek citeerde dit gaarne en met instemming.

Zijn eerste publikaties in het nieuwe dienstverband hadden betrekking op colchicine, waarvan de werking op de kerndeling in 1937 was ontdekt. Vanaf 1940 verschijnen ook weer artikelen over erwten. Hoofdonderwerp van zijn onderzoek was echter de veredeling van rogge. Verder dan wat oriënterende publikaties, o.a. over de mogelijkheid van vegetatieve vermeerdering en een 'plan of work' kwam het echter niet. De slag om Arnhem in september 1944 had de evacuatie van Wageningen tot gevolg. Mogelijkheden om onderzoek te doen waren er toen niet meer en het materiaal ging verloren.

Het meest tastbare resultaat van Wellensiëks verblijf aan het IVP is daardoor zijn boek 'Grondslagen der algemene plantenveredeling', geschreven met bijdragen van enkele collegae en verschenen in 1943. Het voorzag in een behoefte; in 1947 verscheen een tweede druk.

Het jaar 1945 is het enige in de periode 1922-1988 waarin geen publikaties verschenen. In de zomer keerden de Wageningers naar hun platgeschoten en geplunderde stad terug om de opbouw ter hand te nemen. Eén die daar weinig animo meer voor had, was Wellensiëks oude leermeester A.M. Sprenger, hoogleraar in de tuinbouwplantenteelt. Hij gaf te kennen te willen aftreden. De Senaat reageerde met voortvarendheid en benoemde per 1 februari 1946 Wellensiek tot plantkundige aan de afdeling tuinbouwplantenteelt, met de persoonlijke titel van hoogleraar. Op 1 oktober 1947 nam hij de volledige taak van Sprenger over. Hij zou de functie van hoogleraar in de tuinbouwplantenteelt blijven uitoefenen tot zijn afscheid op 28 augustus 1969.

De inaugurele rede die Wellensiek op 20 juni 1946 hield trok sterk de aandacht, omdat er geen overzicht van het vakgebied in wordt gegeven, noch een uitdieping van een onderdeel daarvan, maar een visie op het mensenleven wordt gepresenteerd. De titel luidde 'Het streven naar geluk'. Reeds in zijn studietijd had Wellensiek zich beziggehouden met de vraag naar eenheid in de natuur, en met name met de vraag of de inzichten over de relatie tussen erfelijke aanleg en milieu die hij bij zijn onderzoek met planten verwierf ook toepasbaar waren op het menselijk bestaan. De laatste stelling bij zijn proefschrift preludeert hierop en in later jaren publiceert hij er af en toe over. Zijn inaugurele rede is een sluitstuk; zijn levensfilosofie verandert daarna niet meer. Wellensiek zelf noemt het zijn levensprincipe en formuleert dit als volgt: 'Geluk is harmonie, ongeluk is disharmonie tussen erfelijke aanleg en milieu. De erfelijke aanleg moet als onveranderlijk worden aanvaard, het milieu kan worden gewijzigd. Het streven naar geluk kan niet anders zijn dan beïnvloeding van het milieu'. Zijn afscheidscollege besluit Wellensiek met de conclusie 'dat mijn verdiensten geenszins persoonlijke verdiensten zijn, omdat ik door mijn erfelijke aanleg niet anders heb gekund'.

De overstap van plantenveredeling naar plantenteelt was minder ingrijpend dan men zou denken. Het IVP hield zich onder C. Broekema en diens opvolger J.C. Dorst alleen bezig met akkerbouwgewassen en weidegrassen; de veredeling van tuinbouwgewassen geschiedde, voorzover zij plaatsvond, aan de afdeling Tuinbouwplantenteelt. Wellensiek behoefde dus alleen van objecten te veranderen. Daarnaast moest echter aan de plantenteelt worden gewerkt. Hiertoe ontwikkelde hij een oecofysiologisch gericht programma.

In zijn boek over plantenveredeling had hij de gewassen ingedeeld naar de criteria zelf- of kruisbevruchtend, een- of meermalen vruchtdragend, en vóór of na de bloei te beoordelen. Zijn streven was om uit ieder van de acht groepen die deze classificatie oplevert een gewas te kiezen. Rondziende naar een oecologisch probleem dat aan alle categorieën van tuinbouwgewassen kan worden bestudeerd, koos Wellensiek voor de invloed van het milieu op de bloei. Als proefobjecten dienden hierbij de genoemde acht gewassen, voorzover daarvoor geschikt en bovendien enkele soorten, die weliswaar geen belang hebben voor de tuinbouw maar gemakkelijker te hanteren zijn als proefobject en een *trait d'union* vormden met bloeionderzoek elders.

Deze plannen konden niet een-twee-drie worden gerealiseerd. De afdeling moest van de grond af worden opgebouwd: de opstanden waren vernield, de inventaris was gestolen, de weinige wetenschappelijke stafleden waren naar elders verdwenen. Dit laatste betekende wel, dat Wellensiek nu zijn eigen mensen kon aanstellen. De eerste jaren waren moeilijk, maar na 1950 kwamen er in toenemende mate fondsen beschikbaar. Wie toen goede plannen had kreeg wat hij wenste en Wellensiek had zijn doel helder voor ogen.

De afdeling (we zouden nu zeggen vakgroep) die werd opgebouwd had een ander karakter dan die van zijn voorganger. Sprenger, voortgekomen uit de tuinbouwvoorlichtingsdienst, bleef de plantenteelt als een handwerk zien; Wellensiek, met een achtergrond van onderzoeksinstituten, streefde er naar de tuinbouwplantenteelt een plaats te geven als afzonderlijke wetenschappelijke discipline. Dat hij daarin maar gedeeltelijk slaagde is gezien de aard van het vakgebied niet verwonderlijk, maar zijn pogingen hadden wel tot resultaat, dat de problemen duidelijker werden gesteld en systematischer konden worden aangepakt.

Een overeenkomst tussen beiden was dat zij een hekel hadden aan het geven van hoorcolleges. Sprenger hield de zijne door literatuurstudie up to date maar herzag nooit meer de oorspronkelijke opzet, zodat deze op den duur verdween onder een chaos van referaten. Wellensiek besteedde veel zorg aan de voorbereiding van zijn colleges, die helder en overzichtelijk waren, maar droeg het geven ervan zo gauw hij kon over aan zijn medewerkers. Het accent viel voor hem op colloquia en proefbesprekingen, die hij invoerde en met verve leidde.

Het kon niet uitblijven dat de aard van de afgestudeerden veranderde. In tegenstelling tot wat velen menen is niemand ooit tuinbouwplantenteelt aan de Landbouwhogeschool gaan studeren om een tuinderij te beginnen. In de periode van Sprenger vonden vele afgestudeerden een functie als rijkstuinbouwconsulent; onder Wellensiek bereidden de meeste studenten zich voor op een loopbaan in het tuinbouwkundig onderzoek. Een gelukkige omstandigheid was, dat in de eerste decennia na de oorlog de opbouw plaatsvond van een netwerk van onderzoeksinstituten en proefstations ten behoeve van de Nederlandse tuinbouw, waarbij deze studenten na hun afstuderen meestal vlot een betrekking vonden.

In 1955 was Wellensiek president van het XIVde Internationale Tuinbouwcongres te Scheveningen. Voor de indeling in secties ontwierp hij een 'latijns vierkant' met aan de ene zijde de takken van tuinbouw (fruitteelt, groenteteelt, bloemeteelt enz.) en aan de andere de gezichtspunten waaruit de teelt kan worden benaderd (plantkunde, bodem en bemesting, veredeling, mechanisatie enz.). Dit schema

heeft jarenlang navolging gevonden, niet alleen bij de opzet van latere congressen maar ook bij de organisatie van tuinbouwkundig onderzoek. Tijdens het Scheveningse congres richtte Wellensiek samen met dr. ir. G. de Bakker de International Society for Horticultural Science op. Die ontwikkelde zich, aanvankelijk onder zijn voorzitterschap, tot een bloeiende, wereldwijde organisatie. Persoonlijk dankte Wellensiek mede aan zijn werk voor dit congres zijn benoeming tot Ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw.

Zijn internationale bekendheid nam gestaag toe. Talrijke uitnodigingen bereikten hem. De Universiteit van Leuven, de Noorse Landbouwhogeschool en de Technische Hogeschool te Hannover verleenden hem eredoctoraten. Gastmedewerkers uit alle landen, waaronder ettelijke Amerikanen die hier hun sabbatical year kwamen doorbrengen, werkten voor korte of langere tijd bij de afdeling tuinbouwplantenteelt. Zij werden mede aangelokt door de goede outillage die voortdurend werd uitgebreid. In 1963 werd een groot fytotron in gebruik genomen, waarin de plantengroei in een reeks constante klimaatomstandigheden kon worden bestudeerd en in 1965 werd een nieuwe, uitstekend geoutilleerd laboratoriumgebouw betrokken. De staf was inmiddels uitgegroeid tot 85 personen, onder wie 12 academici.

Inmiddels was Wellensiek in 1950 benoemd tot lid van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, wat mede opmerkelijk is omdat hij de eerste (en tot zijn emeritaat toe de enige) landbouwkundig ingenieur was die deze eer te beurt is gevallen.

In 1955 werd hij lid van de Raad van de Nederlandse Organisatie voor Zuiver Wetenschappelijk Onderzoek, waarin hij van 1960 tot 1970 als plaatsvervangend voorzitter fungeerde. In 1967 werd hij benoemd tot kroonlid van de Academische Raad. Het buitenland bleef niet achter: hij werd lid van de Académie d'Agriculture de France, lid van de Koninklijke Vlaamse Academie van Wetenschappen en fellow van de American Association for the Advancement of Science.

In de Senaat van de Landbouwhogeschool was Wellensiek een prominente figuur. Hij had zitting in zo'n zestig commissies. In de jaren vijftig behoorde hij tot de 'rebellclub' die de initiatieven ontwikkelde die leidden tot een herziening van de bestuursvorm van de Landbouwhogeschool, die in 1956 haar beslag kreeg, goed voldeed maar in 1972 geschiedenis werd.

Hoe zwaar zijn taken binnen de Landbouwhogeschool en daarbuiten ook waren, Wellensiek bleef altijd tijd vinden voor wetenschappelijk onderzoek. Reeds in 1918 was hij gegrepen door de figuur van Gregor Mendel, die geheel op eigen kracht ontdekkingen deed die tot een nieuwe tak van wetenschap leidden. Het verklaart, waarom hij van zijn studententijd tot aan zijn emeritaat naast zijn gewone werk de genetica van de erwt proefondervindelijk bestudeerde. De gedachte dat het blijkbaar mogelijk was om met simpele middelen, maar gewapend met een creatieve geest, een systematische aanpak en een ijzeren volharding nieuwe horizons te openen heeft hem geobsedeerd.

Er is geen twijfel aan of hij bezat de genoemde capaciteiten. Leest men in zijn 310 publikaties, bijvoorbeeld in die over thee, erwten, cyclamen, of het bloeiproces, dan vindt men daarvan telkens bewijzen. Hier treft de systematische verkenning van het probleem, daar de elegante proefopzet, ginds de spitsvondige bewijs-

voering. De grote grensverleggende ontdekking is echter uitgebleven, wat ongetwijfeld een diepe teleurstelling voor Wellensiek is geweest, al heeft hij die bij mijn weten nooit uitgesproken. Aan zijn inzet heeft het niet gelegen; misschien ontbeerde hij alleen het beslissend beetje geluk.

De wijze waarop Wellensiek problemen benaderde heeft op velen diepe indruk gemaakt. Zijn invloed is daardoor groot geweest, zowel in besturen, adviesorganen als in het contact van leermeester met medewerkers en studenten. Voor velen van hen is hij een lichtend voorbeeld geweest. Hij wist een aanzienlijk aantal leerlingen tot het bewerken van een proefschrift aan te zetten. Met 42 promovendi streefde hij vrijwel al zijn Wageningse collegae voorbij. Met deze promovendi bleef hij hartelijke contacten onderhouden; zij namen voor hem in bepaalde opzichten de plaats van kinderen in. Hij was een hoogleraar van de oude stempel die hechtte aan decorum. Hij werd uiteraard met professor aangesproken, maar zodra men de doctorsgraad had behaald kreeg men het verzoek om voortaan San te zeggen. Dan werd men zich ook gaandeweg bewust dat achter het onverstaanbaar uiterlijk een aanzienlijke dosis frivoliteit schuilde, dat hij b.v. alle gedichten van Trijntje Fop uit het hoofd kende en er voor de meest voorkomende gelegenheden wel één paraat had.

Na zijn afscheid moest Wellensiek zijn erwtenonderzoek dat nog altijd zeer omvangrijk was (de rijen erwten, aan gaas geteeld, hadden een totale lengte van vijf km) beëindigen, maar de vakgroep kon hem nog wel enige ruimte en outillage beschikbaar stellen voor zijn onderzoek aan het bloeiproces. Hierover bleef hij tot in 1988 publiceren.

De voornaamste taak die hij zich stelde was echter redactiewerk. Het onderwerp publiceren had altijd zijn aandacht gehad. Al in 1933 schreef hij een artikel 'De uiterlijke vorm van publikaties', en het was een van zijn verdiensten als docent dat hij de noodzaak van verslaglegging en publikatie van het onderzoek er bij zijn leerlingen instampte. Van 1969 af was hij nog twintig jaar hoofdredacteur van het onder auspiciën van de ISHS door Elsevier uitgegeven tijdschrift 'Scientia Horticulturae'. Dit was een dagtaak. Hij verrichtte deze vanuit een kamer bij zijn oude vakgroep, hem door het College van Bestuur ter beschikking gesteld op de uitdrukkelijke voorwaarde dat hij zich van elke bemoeienis met de gang van zaken zou onthouden, waaraan hij zich stipt heeft gehouden.

Na van 1953 tot 1969 zijn eigen huishouden te hebben gevoerd trouwde hij in laatstgenoemd jaar met een veel jongere vrouw die eerder zijn assistente was geweest. Zij heeft hem een zonnige levensavond bezorgd. Gaandeweg openbaarden zich de kwalen van de ouderdom, maar Wellensiek werkte onverdroten door. Op 11 november 1989 bood hij zijn promovendi en hun partners ter gelegenheid van het feit dat hij 65 jaar eerder, op 7 november 1924 was gepromoveerd, een memorabel feest aan. Het was een waardig besluit van een vruchtbaar leven. Luttele maanden later gaf zijn lichaam het op en moest zijn steeds jeugdig gebleven geest met grote tegenzin afscheid nemen van het leven, waarvan hij altijd zo onuitsprekelijk had genoten.